

Наталія Шліхта,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО «ВОЗЗ'ЄДНАННЯ» УКРАЇНСЬКИХ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ ІЗ РПЦ: ПОЗИЦІЯ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Висвітлено позицію керівництва Російської православної церкви під час насильницької «возз'єднавчої» кампанії. На основі критичного аналізу внутрішньої документації та публічних заяв Московського патріархату, зроблено висновки про прагматизм церковного керівництва у підході до оправославлення і намагання використати ситуацію, що склалася у Західній Україні, для досягнення домовленостей із комуністичним режимом у 1940–1970-х рр.

Ключові слова: *Московський патріархат, «возз'єднання», оправославлення, Російська православна церква, Українська греко-католицька церква, комуністичний режим.*

Проблематика насильницького «возз'єднання» українських греко-католиків із Російською православною церквою, ініційованого комуністичним режимом, унаслідок чого Українська греко-католицька церква майже на півстоліття припинила своє легальне існування, стійко перебуває у фокусі зацікавлення західних дослідників, а з початку 1990-х рр. – і пострадянських (передовсім українських). Значний масив літератури з проблематики, однак, не дає вичерпної відповіді на всі питання, що постають у ході дослідження, і не свідчить про досягнення історіографічного консенсусу стосовно центральних з них.

Науковці пропонують різні пояснення рішення тогочасної влади ліквідувати УГКЦ. Їхні позиції розбігаються ще більше, коли йдеться про роль у цьому Московського патріархату. Погляди дослідників, прямо залежні від їхньої національної та конфесійної належності, варіюються від звинувачення Московського патріархату в добровільній участі у ліквідації іншої Церкви¹ до спроби виправдати його участь у справі «возз'єднання» і навіть представити дії РПЦ у Західній Україні як намагання врятувати Церкву в «уніатських землях» від повного нищення атеїстичним режимом². Пострадянська історіографія переважно виправдовує задіяність Московського патріархату у «возз'єднавчій» акції. Для цього підкреслюється той факт, що церковне керівництво діяло за примусом комуністичної влади, «не мало вибору», і з «великим небажанням» провадило асиміляцію «возз'єданого» населення³.

Тракування цього питання західними дослідниками, хоча і дуже обережне, коли доходить до оцінок ролі Московського патріархату, суттєво відрізняється. Показовою є монографія Богдана Боцюрківа, у якій серед іншого стверджується, що вища церковна ієрархія російського православ'я відіграла лише «маргінальну роль» у нищенні УГКЦ⁴. Не знімаючи, однак, з Московського патріархату звинувачення у співробітництві з комуністичним режимом, Боцюрків

розглядає його еклезіальні амбіції та наголошує на повній гармонії у поглядах світських і церковних властей на «уніатське питання»⁵.

Мета запропонованої статті - всебічно дослідити позицію керівництва РПЦ щодо «возз'єднання», базуючись головню на аналізі внутрішньої та публічної церковної документації другої половини 1940-х – початку 1970-х рр., а також виходячи із загального розуміння характеру державно-церковних взаємин у радянську добу.

Попередній аналіз архівних джерел, усних свідчень, офіційного видання Московського патріархату («Журналу Московської патріархії») справді показує всього лиш маргінальну роль ієрархів РПЦ в антиунійній кампанії. Оскільки «возз'єднання» й опрацювання – на превеликий жаль для режиму – були єдиним дієвим інструментом радянської заходуукраїнських християн, комуністичне керівництво не вдовольнялося повільними змінами і частковими здобутками й усіляко стимулювало місіонерську активність патріархату в регіоні. Інформація зі звітів обласних уповноважених Ради у справах РПЦ про «пасивність» і відсутність «місіонерської запопадливості» православних церковних діячів несподівано підтверджується «возз'єднаними» священиками і вірянами. Вони згадують, що церковна влада практично не контролювала процесу опрацювання, задовольняючись незначними, суто зовнішніми, змінами в релігійній практиці «возз'єднаних» єпархій⁶.

Ці свідчення, з одного боку, доводять залежність церковної влади від Ради у справах РПЦ, а з іншого – розкривають її прагматизм. З огляду на цілковиту залежність офіційної Церкви від Ради, «возз'єднані» єпархії, що досить логічно, управлялися лише через «посередництво» уповноважених Ради. Враховуючи свою нездатність (насамперед через відсутність відповідних інституційних ресурсів) інтегрувати декілька мільйонів греко-католиків швидко й повністю, Московський патріархат надав перевагу повільному процесу опрацювання та тактиці поступок як єдино можливим у заходуукраїнських умовах. Такий обережний підхід був уперше окреслений патріархом Алексієм (Сіманським) у листі до голови Ради Георгія Карпова за декілька місяців до Львівського собору, що відбувся у березні 1946 року: «Ми не будемо наполягати на швидкій і насильній зміні зовнішніх форм богослужіння і навіть зовнішнього вигляду священиків... Важливо суттєве» (7 грудня 1945 р.) (рос.)⁷. Істотною прагматичною складовою обережної політики в Західній Україні стало бажання церковного керівництва зберегти вигідну для себе ситуацію, в якій РПЦ як агент асиміляції/русифікації/радянської заходуукраїнських вірян могла розраховувати на певні поступки з боку державних властей.

Ретельний аналіз офіційних церковних документів розкриває канонічний зміст «православного воцерковлення» західних українців. Також він кидає світло на політику Московського патріархату у «возз'єднаних» єпархіях. Більше півтора року минуло з дня проведення Львівського собору, як Священний Синод нарешті прийняв першу постанову, що прописувала конкретні кроки щодо опрацювання.

У цій постанові з 8 липня 1947 р. від єпископату «возз'єднаних» територій вимагалось здійснення заходів із опрацювання та їхнє контролювання.

Першочергового значення надавалось упровадженню правильної формули поминання «Патріарха Московського і Всія Русі» та православної ієрархії, а також заборони поминання папи (статті 1-2), проголошуванню у храмах православного Символу віри (ст. 3)⁸. Не менш важливим вважалось запровадження православних літургійних практик: відправлення Літургії на п'яти просфорах, популяризація православної традиції масового використання свічок, заборона відправи більш ніж однієї Літургії на тому самому вівтарі і більш ніж однієї Літургії одним священиком за день тощо. Церковні власті вимагали внесення певних змін в інтер'єрі церков (ст. 6 наказувала вилучити католицькі ікони, портрети митрополита Андрея Шептицького тощо, ст. 10 – замінити антимінси унійного походження на православні) та посилення місіонерської діяльності (ст. 4-5 серед іншого передбачали запровадження посади «епархіального місіонера» при Львівському епархіальному управлінні, забезпечення парафіяльного духовенства православною літургійною й богословською літературою)⁹.

Синодальна постанова від 12 грудня 1949 р. далі деталізувала специфічні кроки з опрацювання. Головна увага приділялась активізації православного місіонерства та координації відповідних заходів з боку західноукраїнського єпископату (ст. 2-3). Відкриття короткотермінових богословських курсів для «возз'єданого» духовенства (ст. 5), забезпечення «возз'єднаних» епархій православними служебниками і молитовниками (ст. 6-7), посилення і поглиблення антиунійної пропаганди через «Православний вісник» (ст. 4) розглядались як вирішальні заходи, що повинні були наблизити триумф православ'я в Західній Україні¹⁰.

Так звані «шістнадцять пунктів» єпископського послання, прийняті під час зустрічі західноукраїнського єпископату (архієпископа львівського і тернопільського Макарія (Оксіюка), єпископа дрогобицького і самбірського Михаїла (Мельника) та єпископа коломиїського і станіславського Антонія (Пельвецького)) 28 січня 1950 р., мали на меті донести вимоги церковних властей до «возз'єданого» духовенства. «Шістнадцять пунктів» протягом наступних десятиліть стали, мабуть, найбільш цитованим документом: успіхи і невдачі православної акції в Західній Україні визначалися тим, наскільки щоденна практика «возз'єднаних» епархій відповідала ідеалові, змальованому єпископами в цьому документі.

Виглядає, що церковне керівництво сприймало ці синодальні постанови і «шістнадцять пунктів» як такі, що прописували і пояснювали всі догматичні, канонічні, практичні зміни, необхідні для утвердження православ'я у «возз'єднаних» епархіях. Усі наступні постанови і розпорядження, прийняті в Москві, тільки вимагали від єпископату та духовенства і контролювали виконання згаданих рішень. Не випадковим є те, що частота появи таких документів суттєво зросла у другій половині 1950-х рр., коли активізувалася діяльність «катакомбної» Церкви. Найбільш важливими серед них стали синодальні постанови від 2 листопада 1950 р., 19 жовтня 1955 р. (йшлося про підготовку заходів до святкування 10-ї річниці «возз'єднання») і 22 березня 1960 р., патріарше послання № 2017 від 26 жовтня 1958 р., а також рішення зустрічей

західноукраїнського єпископату під головуванням екзарха України митрополита Іоана (Соколова) у Києві 24 лютого 1957 р. і патріарха Алексія у Москві 16 березня 1957 р. та 21 березня 1958 р.)¹¹ Усі ці документи мало відрізнялися між собою: вони нагадували вказівки щодо опрацювання, сформульовані у 1947–1950 рр., коротко аналізували скромні досягнення у справі утвердження православ'я і детально характеризували помилки та прорахунки при виконанні згаданих вказівок. Вони закликали до пошуку шляхів ефективного протистояння «нелегальній діяльності уніатів», а також знову і знову підкреслювали, що Московський патріархат дотримується обережної політики щодо «возз'єднаних братів».

Огляд «Журналу Московської патріархії», що представляє офіційний публічний погляд керівництва патріархату на унію та її ліквідацію, створює враження, що церковні власті взагалі не переймалися «возз'єднанням» та опрацюванням західних українців. Номери «Журналу» містили численні історичні розвідки, які описували столітню боротьбу Православної церкви, українського і російського народів проти католицизму та унії¹². Натомість, інформація про сучасну діяльність Московського патріархату у «возз'єднаних» єпархіях подавалася надзвичайно рідко. Так, лише одну статтю опублікували у виданні на відзначення першої річниці Львівського собору¹³. Єдиним можливим поясненням цього є небажання керівництва РПЦ публічно піднімати питання про власну задіяність у ліквідації УГКЦ.

Системний аналіз номерів «Журналу» виявляє ще одну закономірність. Успереч дослідницьким очікуванням, кількість статей, що заторкували «возз'єднання», з плином часу зростала. Однієї статті було достатньо, щоб відзначити першу річницю «возз'єднання». Під час святкування 10-ї річниці редакційна колегія вирішила включити до квітневого випуску 1956 р. спеціальну рубрику «До десятої річниці возз'єднання» (під якою вміщувалися привітальні телеграми від патріарших і екзарших властей і західноукраїнського єпископату) і присвятити цій події дві окремі статті¹⁴. Святкування 20-ї річниці «возз'єднання» були вповні представлені на сторінках «Журналу», який у випусках 6 і 7 за 1966 р. опублікував докладну хроніку всіх урочистостей з цієї нагоди, що відбулись у Києві та в Західній Україні. Ця ж тенденція спостерігалась і через п'ять років. Випуск 6 «Журналу» за 1971 р. практично повністю присвячений відзначенню 25-ї річниці «возз'єднання», ще кілька статей з цього приводу ввійшли до наступного випуску.

Сказане редакційною колегією «Журналу» в 1954 р., тільки підтверджує, що церковне керівництво (особливо протягом першого десятиліття після «возз'єднання») з великою неохотою визнавало власну роль у «возз'єднаних» кампаніях. Недатований лист на ім'я патріарха Алексія, підготований за участі митрополита Миколая (Ярушевича), містив пасаж, який заслуговує на те, щоб бути зацитованим:

«Багато читачів дивує, наприклад, [недостатня] увага редакції «Журналу Московської патріархії» до історії возз'єднаних колишніх уніатів... але набагато дивнішим є повне мовчання «Журналу» (ні однієї статті за декілька років) з приводу дійсних потреб недавніх уніатів Галичини і Закарпаття, хоча відомо,

що до цього часу доводиться здійснювати богослужіння за римськими службениками, що римський дух продовжує жити в догматичних поняттях. Замовчуючи це... чи не посилюємо ми позиції ворогів нашої Церкви і Батьківщини? Адже без сумніву, що Ватикан відчуває для себе багато користі з нашого мовчання, з нашої байдужості до церковного життя колишніх уніатів» (рос.)¹⁵.

Це емоційне звернення мало пояснює причини замовчування «Журналом» (читай - патріаршим керівництвом) питання «возз'єднання» протягом першого десятиліття після 1946 р. Проте воно допомагає зрозуміти, чому ця позиція зазнала відчутних змін у наступні роки. Перше, що привертає увагу, це теза про живучість «римських (католицьких) практик» і «римського (католицького) духу» поміж «возз'єднаних». Є підстави припускати, що церковні власті спершу очікували, що формальне «возз'єднання» дійсно змінить конфесійну належність західних українців, а місцеві практики і звичаї поступово відійдуть у минуле. У середині 1950-х рр. стало очевидним, що таке очікування було помилковим і що справа опрацювання потребувала значно більшої наполегливості. Інший пасаж, який варто прокоментувати, стосується Ватикану, котрий обов'язково «скористається» із відсутності місіонерської діяльності Московського патріархату в регіоні. Так було опосередковано визнано, з одного боку, й надалі істотний вплив Ватикану на життя «возз'єднаних» теренів, а з іншого – активність «катакомбної» Церкви.

Тож викликає здивування той факт, що Московський патріархат активізував свою діяльність у «возз'єднаних» єпархіях у другій половині 1950–1960-х рр., коли «ватиканські впливи» (якщо послуговуватись офіційною термінологією) стали відчутнішими. Хоча б часткового перегляду попередньої тактики вимагали події 1955-1957 рр. (повернення реабілітованого греко-католицького духовенства з ГУЛАГу та ситуація в сусідніх Польщі й Угорщині), коли з'являються перші звернення до державного керівництва із проханнями про легалізацію УГКЦ¹⁶, рішення Другого Ватиканського собору 1962-1965 рр., які (за тією ж офіційною термінологією) сприяли активізації «катакомбної» Церкви і породили численні «непорозуміння» і «сум'яття» серед «возз'єднаних»¹⁷, а також чехословацькі події 1968 р., передовсім легалізація ГКЦ у Словаччині¹⁸.

Не можна оминати увагою ще одну фразу з аналізованого листа: йдеться про «інтереси Батьківщини», що їх ставить під загрозу «байдужість» патріархату до життя «возз'єднаних». Поява цього пасажу засвідчує, що намагання Ради у справах РПЦ «стимулювати» участь патріархату в «боротьбі проти залишків унії» стали більш наполегливими, коли початкові надії режиму на швидку й успішну асиміляцію західних українців провалилися. З іншого боку, дата оприлюднення такого визнання вже сама по собі дуже промовиста. Лист був написаний у 1954 р., коли РПЦ відчула серйозну загрозу своєму існуванню під час «стоденної» кампанії проти Церкви. Режим вирішив переглянути негласні домовленості, що стояли за «конкордатом» 1943 р., а тому Православна церква мала шукати додаткових засобів, щоб забезпечити власне існування в радянській державі. Встановлення нерозривного зв'язку між інтересами РПЦ та інтересами радянської влади в Західній Україні, яке передбачало, що «перевиховання» «возз'єднаних» у

«православному дусі» служить інтересам держави, стало логічним – навіть невідворотним – кроком для церковних властей.

Намагання якнайефективніше використати західноукраїнську ситуацію, щоб досягти домовленостей з режимом та одержати від нього певні поступки, було тим важливим чинником, що визначав політику РПЦ у «возз'єднаних» епархіях. Яскраве свідчення цього отримуємо, проаналізувавши, який зміст вкладало церковне керівництво у терміни «возз'єднання» й оправославлення. У промові від 23 квітня 1966 р. на святкуванні у Львові 20-ї річниці Львівського собору архиєпископ таллінський та естонський Алексій (Рідігер), керуючий справами Московського патріархату, пояснював «національно-політичне значення» боротьби з унією в Західній Україні. Завершуючи свій детальний огляд церковної історії «Юго-Западної Руси» під цим кутом, він коротенько згадав, що був ще й додатковий «релігійно-богословський аспект» цієї вікової боротьби¹⁹.

Подібні формулювання постійно знаходимо в офіційних документах і посланнях екзарха України митрополита Філарета (Денисенка). «Возз'єднання» греко-католиків розумілося ним як «звільнення від національного егоїзму і ворожби і розділення (східних слов'ян. – *Н.Ш.*), що випливають з нього» (рос.)²⁰. Унія призвела до політичного – не суто релігійного – роз'єднання слов'ян, тоді як «возз'єднання» безпосередньо сприяло відновленню єдності українського та російського народів. Саме таким було основне послання офіційної промови митрополита Філарета на Помісному соборі 1971 р.²¹ Попри власні еклезіальні амбіції, Московський патріархат розглядав ліквідацію унії в національно-політичних, а не релігійних термінах. Повна конформність мови церковних документів та офіційної радянської риторики – далеко не випадковий збіг.

«Боротьба проти унії», за термінологією церковних актів, давала змогу РПЦ стверджувати свою радянськість. Щоб досягти своїх цілей, режим – хоч і з великим небажанням – мав прийняти, що терміни «православний» і «радянський», «оправославлення» і «радянська» ставали синонімічними в західноукраїнських умовах. Це й дозволяло Православній церкві загалом убезпечити власне становище в радянській державі й було тим серйозним аргументом, що допомагав їй здобути необхідні поступки від керівництва держави. Олександр Лисенко стверджує, що Московський патріархат «користуючись ситуацією, що склалась, намагався випросити у держави хоч якихось мінімальних матеріальних благ, знаючи, як це важко зробити у звичайних умовах»²².

Постійні нагадування про політичний характер православної місії в Західній Україні слугували єдиним захистом від посилення податкового тиску на духовенство. Із кореспонденції митрополита Іоана (Соколова) випливає, що високе оподаткування духовенства було серйозною завадою у справі «возз'єднання». Наприклад, архиєпископ мукачівсько-ужгородський Варлаам (Борисевич) у листі до митрополита від 14 липня 1958 р. інформував про зміст антиправославної пропаганди з боку «катакомбної» Церкви: «Куди ти йдеш у це бідне православ'я? Ти там будеш лише податки платити» (укр.)²³.

Спекулювання «патріотичною» діяльністю (як звично окреслюються заходи з оправославлення в церковній документації) залишалось єдиним аргументом

у спілкуванні з державою й під час хрущовської антирелігійної кампанії кінця 1950-х – початку 1960-х рр. Саме завдяки цьому, втрати РПЦ у «возз'єднаних» епархіях виявилися суттєво меншими, ніж на традиційних православних теренах. Там православні монастирі відразу стали мішенню антирелігійних заходів і церковне керівництво жодним чином не могло виправдати їхнє існування в радянській державі. Коли ж йшлося про долю православних обителів у Західній Україні, ситуація виглядала зовсім інакше. У західно-українських умовах їхня роль – дійсна чи декларована – як оплоту *російської* віри, а отже, як це не парадоксально, *радянського патріотизму* стала вагомим аргументом на їхній захист.

Православні монастирські інституції Закарпаття у церковних документах звично описувались як «центр російськості» та «форпост боротьби проти унії». Під час розмови із Карповим 18 лютого 1959 р. митрополит Миколай (Ярушевич) наголосив, що православні монастирі та скити на Закарпатті «винесли на своїх плечах усі тяготи боротьби з католицизмом, а отже, мають заслуги перед Батьківщиною» (рос.)²⁴. Митрополит передав думку патріарха Алексія про те, що їхня ліквідація (головно йшлося про долю численних скитів) неодмінно «перекреслить нашу патріотичну діяльність» (рос.) і матиме негативні політичні наслідки²⁵. Ліквідація закарпатських монастирів і скитів розглядалася не тільки як крок, що «завдавав шкоди нашій справі» – ліквідації унії – у Західній Україні, але й як крок, що ставив під загрозу політичну асиміляцію західних українців:

«У народу складеться враження, що Уряд готує ліквідацію самої православної церкви, яка у народному розумінні одне й те саме, що бути росіянином, тобто громадянином СРСР. Такою дією в народну душу западає недовіра до всього, що походить зі Сходу і Москви» (рос.)²⁶.

Використання «специфічних західноукраїнських обставин» церковними властями у власних інтересах ілюструє їхній виступ проти закриття Почаївської Свято-Успенської лаври. Великомасштабна кампанія православних вірян на захист лаври у 1960–1970-х рр. змусила радянське керівництво відмовитися від наміру її ліквідувати. Артикульований керівництвом патріархату «уніатський чинник» також значною мірою спричинився до того, що Почаївська лавра стала одним із двох чоловічих монастирів у межах Українського екзархату (іншим був Успенський монастир в Одесі), що вижили в умовах гонінь. Її визначальна роль як провідного осередку боротьби з унією та католицизмом на «західних окраїнах руських земель» – одна з тих нечисленних тем, що постійно з'являлися на сторінках «Журналу Московської патріархії», попри стійке небажання її редакторів висвітлювати еклезіальну ситуацію в Західній Україні²⁷.

Зв'язок «православного» і «радянського» артикулювався також, щоб забезпечити існування богословських закладів РПЦ, важливим завданням яких визначалося «перевиховання» семінаристів із Західної України і «возз'єднаних» священиків. Передовсім до цього апелювали, коли йшлося про Волинську духовну семінарію. До 1965 р., коли семінарію закрили, більшість семінаристів із «возз'єднаних» епархій здобували богословську освіту саме в її стінах. За офіційними даними Ради, у середньому 60–70 % вихованців цієї семінарії були

«колишніми уніатами», уродженцями «західноукраїнських областей, де унія була ліквідована» (рос.)²⁸. «Журнал» постійно підкреслював «патріотичну» діяльність цієї семінарії, яка готувала пастирів для «возз'єднаних» епархій²⁹.

Ознайомлення зі вченням Православної церкви давало змогу виховати майбутнього пастиря «у душі здорового патріотизму, що виключає можливість виявів націоналістичного шовінізму і фашизму» (рос.)³⁰. На цьому наголошував єпископ волинський і рівненський Миколай (Чуфаровський), коли звертався до Ради із проханням про відкриття семінарії в 1945 р. Зміцнення «духу православ'я» і «виховання патріотичного почуття любові та прихильності до Великої Радянської Батьківщини» (рос.), як писав у своєму звіті про діяльність семінарії від 11 червня 1957 р. член Навчального комітету Священного Синоду професор Доктусов, насправді ставали синонімічними³¹. Ще на початку 1970-х рр. семінаристам із «возз'єднаних» епархій роз'яснювали у богословських школах РПЦ: «Унія переслідувала найголовнішу ціль розірвати зв'язки українського і білоруського народів з Російським народом, посіявши ворожнечу в багатонаціональній сім'ї Радянської соціалістичної держави» (рос.)³².

Як бачимо, московський патріархат, ставши своєрідним заручником режимового бажання знищити УГКЦ, не виявив особливості запопадливості у справі утвердження православ'я серед «колишніх уніатів». Незрозуміла, на перший погляд, пасивність патріаршого керівництва у справі «возз'єднання» та оправославлення виявилася вже у перше десятиліття після Львівського собору. Натомість події кінця 1950–1960-х рр. (від активізації «катакомбної» Церкви до розгортання хрущовської антирелігійної кампанії) змусили церковне керівництво активізувати свою діяльність у Західній Україні.

Водночас твердження про те, що Московський патріархат прагнув залишитися осторонь цієї державної акції в Західній Україні, є некоректним уже тому, що ігнорує той факт, що збіг гегемонічних амбіцій державної та церковної влади щодо Західної України та посилання на «уніатський чинник» дозволяли патріархату досить дієво захищати своє право на існування перед комуністичним режимом, досягаючи з ним певних домовленостей.

¹ Саме такий погляд поширений у пострадянській, головню греко-католицькій, історіографії та у працях діаспорних дослідників. Див., наприклад: Гаврилюк О. Нищення радянською державою релігійних конфесій Західної України як духовної опори сільського населення краю / Олександр Гаврилюк // Історія релігій в Україні: Тези доп. V Міжнар. круглого столу (Львів, 3–5 травня 1995 р.) / [ред. В. В. Гаюк та ін.]. – Київ; Львів, 1995. – С. 95–98; Русская православная церковь в советское время (1917–1991). Материалы и документы по истории отношений между государством и церковью: В 2 кн. – Кн. 1 / [сост. Г.Штриккер]. – М.: ПроPILEI, 1995. – С. 46; Літопис Голготи України. – Т. 2: Репресована церква / [гол. ред. В.Цветков]. – Дрогобич: Відродження, 1994.

² Таким є погляд офіційної історіографії Московського патріархату і багатьох сучасних російських дослідників. Див., зокрема: Цыпин В. (прот.). История Русской Церкви 1917–1997 (История Русской Церкви. – Кн. 9) / прот. В. Цыпин. – М.: Изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. – С. 342–347; Васильева О. Ю.

- Русская Православная Церковь в политике Советского государства в 1943–1948 г. / О. Ю. Васильева. – М.: Ин-т российской истории РАН, 2001. – С. 189-190.
- 3 Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні, 1943–1946 / О. Є. Лисенко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1998. – С. 285; Пашенко В. О. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / Володимир Пашенко. – Полтава: Полтавський держ. ун-т ім. В.Г.Короленка, 2002; Чумаченко Т. А. Государство, Православная Церковь, Верующие. 1941–1961 г. г. / Татьяна Чумаченко. – М.: АНРО-XX, 1999. – С. 104-105; Шкаровский М. В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущёве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 годах) / Михаил Шкаровский. – М.: Крутицкое патриаршее подворье; Общество любителей церковной истории, 2000. – С. 104-105; Еленський В., Паталай О. "...Партія все виправляє, признає і буде за одним принципом..." / В. Еленський, О. Паталай // Людина і світ. – 1992. – № 3. – С. 39-41.
- 4 Vociurkiw V. R. The Ukrainian Greek Catholic Church and the Soviet state (1939–1950) / Bohdan Vociurkiw. – Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1996. – P. 239.
- 5 Ibid. – P. 2, 58.
- 6 Інтерв'ю з о. Михайлом Линдою, 30.10.99, с. Лішня // Архів Інституту історії Церкви Українського католицького університету (далі – АИЦ). - № 2029. – С. 34; Інтерв'ю з о. Богданом Щуром, 13.03.93, с. Держів, Миколаївський р-н., Львівська обл. // АИЦ, П-1-1-331. – С. 6; Інтерв'ю з о. Ізидором Бутковським, 22.04.93, 28.01.94, м. Львів // АИЦ, П-1-1-294. – С. 19-20.
- 7 Государственный архив Российской Федерации (далее – ГАРФ). – Ф. 6991. – Оп. 1с. – Д. 1442. – С. 163.
- 8 Там же. – Оп. 2. – Д. 59а. – Л. 57.
- 9 Там же. – Л. 57-58.
- 10 Там же. – Д. 73а. – Л. 66-68.
- 11 Там же. – Д. 85а. – Л. 65; Д. 127а. – Л. 44; Оп. 1с. – Д. 1442. – С. 184-196.
- 12 Див., наприклад; Кабалюк А. Из Закарпатской епархии / А. Кабалюк // Журнал Московской патриархии (далее – ЖМП). – 1948. – № 2. – С. 69-70; Спасский И. Митрополит Пётр Могила (его борьба с иезуитско-униатским влиянием на Украине и в Белоруссии) / И. Спасский // Там же. – 1951. – № 1. – С. 44-52; Его же. Неудавшаяся попытка папского престола подчинить своей власти Восточную Церковь (Ферраро-Флорентийский Собор (1438–1439)) / И. Спасский // Там же. – № 6. – С. 38-46; Харламов П. К истории православного монашества в Закарпатье / П. Харламов // Там же. – 1957. – № 5. – С. 61-65.
- 13 Хруцкий С. Первая годовщина Львовского Собора 1946 года / Сергей Хруцкий // ЖМП. – 1947. – № 4. – С. 8-10.
- 14 К десятилетию воссоединения / [ред. статья] // ЖМП. – 1956. – № 4. – С. 3-4; Бабич В. (прот.). Торжества в Почаевской Лавре / прот. В. Бабич // Там же. – С. 10-15; Миронюк И. Из жизни Западно-Украинских епархий / И. Миронюк // Там же. – 1956. – № 11. – С. 12-13.
- 15 ГАРФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Д. 126. – Л. 46-47.
- 16 Российский государственный архив новейшей истории (далее – РГАНИ). – Ф. 5. – Оп. 33. – Д. 22. – Арк. 55-56; Д. 53. – Л. 1-2, 6-7; Д. 90. – Л. 35-38; ГАРФ. – Ф. 6991. – Оп. 1с. – Д. 1334. – Л. 85-89; Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4704. – Арк. 220-221.
- 17 ГАРФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Д. 550. – Л. 153-158; Д. 508. – Л. 8-11; Оп. 6. – Д. 122. – Л. 8-13.

- 18 ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 185. – Арк. 54.
19 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 17. – Арк. 104-105.
20 Там само. – Спр. 69. – Арк. 114.
21 Там само. – Спр. 278. – Арк. 128-129, 135, 142.
22 Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні... – С. 329.
23 ГАРФ. – Ф. 6991. – Оп. 1с. – Д. 1442. – Л. 153.
24 Там же. – Оп. 2. – Д. 255. – Л. 3-4.
25 Там же.
26 Там же. – Д. 80. – Л. 42.
27 Див., наприклад: Шаповалова А. Торжество Православия / Антонина Шаповалова // ЖМП. – 1946. – № 10. – С. 34-43; Иннокентий (архимандрит). В Почаевской Лавре / архимандрит Иннокентий // Там же. – 1953. – № 7. – С. 46-47; Его же. Свято-Успенская Почаевская Лавра в борьбе с католицизмом / архимандрит Иннокентий // Там же. – № 10. – С. 28-32; Бабич В. (прот.). Торжество в Почаевской Лавре / прот. В. Бабич // Там же. – 1956. – № 11. – С. 12-13; Его же. Праздник в Почаевской обители / прот. В. Бабич // Там же. – 1965. – № 11. – С. 13-15.
28 ГАРФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Д. 204. – Л. 103, 107, 141; Д. 177. – Л. 19.
29 Тучемский Н. (прот.). В Волынской духовной семинарии / прот. Н. Тучемский // ЖМП. – 1954. – № 8. – С. 62.
30 ГАРФ. – Ф. 6991. – Оп. 2. – Д. 42. – Л. 4.
31 Там же. – Д. 204. – Л. 105.
32 ЦДАВО. – Ф. 4648. – Оп. 5. – Спр. 393. – Арк. 79.

SUMMARY

Natalia Shlikhta

AN ISSUE IN THE «REUNIFICATION» OF UKRAINIAN GREEK CATHOLICS WITH THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH: POSITION OF THE MOSCOW PATRIARCHATE

The article examines the stance of the leadership of the Russian Orthodox Church during the «reunification» campaign, which was initiated by the state. Drawing from a critical examination of the internal documentation and public pronouncements by the Moscow Patriarchate, the author suggests that in the 1940s–1970s the church leadership pragmatically exploited the situating in Western Ukraine, primarily to gain certain concession from the regime.

Key words: Moscow Patriarchate, «reunification», Orthodoxization, Russian Orthodox Church, Ukrainian Greek-Catholic Church, communist regime.